5

Den frisindede Studenter-Forenings Smaaskrifter

DET NORSKE MAAL-STRÆVS HISTORIE

AF

HALVDAN KOHT

ALB. CAMMERMEYERS FORLAG

Pris 25 Øre

G T Flom

DET

NORSKE

MÅLSTRÆVS HISTORIE

VED

HALVDAN KOHT

ALB. CAMMERMEYERS FORLAG

Trykt hos
Alb. Cammermeyers Forlag og Centraltrykkeriet
Kristiania 1898

Efterat det norske mål i løbet av det 15de og 16de hundredår var blit fortrængt av det danske både fra offisielt brug og fra bogavlen, udvikled der sig efterhvert en større og større ulighed mellem de mange bygdemål, og både i og udenfor Norge misted man forståelsen av, at der levde endnu et særnorskt og fællesnorskt mål. Men bygdemålene holdt sig tappert i den levende tale, de skabte en rig mundtlig literatur av folkeviser, eventyr og sagn, og stundom dukked de endog op i mere kunstmæssige digteres frembringelser.

Allerede i slutten av 17de hundredår fletted *Peter Dass* undertiden nordlandsk folketale ind i sine digterværker, og denne fremgangsmåde blev ikke uden efterligning (østlændingen *Lars Sindberg* i førstningen av 18de hundredår). Men det første fuldstændige kunstdigt på nynorskt folkemål av navngiven forfatter var en bryllupsvise fra 1729 av *Ole Camstrup* fra Hardanger, og den blev efterlignet og overgåt fem år efter av *Nils Heyberg* fra Sogn i hans morsomme digt «Bonden i Brydlupsgaren» («I rykandes Ovær og fykande Vind»). I anden halvdel av 18de hundredår kom så gudbrandsdølerne *Edvard Storm* og *Thomas Stockfleth* med sine vakre, friske, sandt folkelige viser, som tildels endnu synges over hele landet.

Samtidig gjordes bygdemålene også til gjenstand for videnskabelig betragtning, hvad der især satte frugt i ordbøger. Det første arbejde i denne retning

blev gjort av *Christen Jensøn,* præst i Søndfjord, som i 1646 udgav «Den Norske Dictionarium eller Glosebog, udi hvilcken indeholdis mange Norske Gloser oc daglige Tale; atskillige Redskaber, Fuglis oc Fiskes, saa oc Diurs Naffne, som i Norge findis oc kaldis. Item Bondens Seyerserck oc Almanach, som kaldis Primstafven med sine *Characteribus* oc forklaring. Alle dem udi Danmarck oc Norge, som hafve lyst at vide det Norske Lands Vis oc Maal, til en løstig tids fordrift oc Kundskab, *colligerit* oc forfattet.» Bogen har det ligefrem vittige motto: «Der skeer intet Nyt under Solen.» Det er et for sin tid virkelig godt arbejde, og på bogens 135 sider finder man forholdsvis ikke meget, som er rent bort i væggene.

Men der er et stort tilbageskridt fra dette første arbejde til efterligningerne i 18de hundredår; *Erik Pontoppidans* «Glossarium Norvagicum» fra 1749 er uden synderligt videnskabeligt værd, men er i mange henseender av stor komisk virkning. En virkelig fornuftig norsk ordbog blev først udgit i 1802 av *Laurents Hallager.* Men nogen forestilling om de norske bygdemåls rette sproglige plads kom alene frem hos præsten *Marcus Schnabel,* som i 1774 skrev første stykke av en avhandling: «Prøve paa hvorvidt det gamle Norske Sprog endnu er til udi det Hardangerske Bonde-Maal» (offentligjort 1784). Allerede titelen viser forfatterens tendens, hans behandling av sproget viser omhyggelig iagttagelse, og det er meget at beklage, at hans tidlige død (1780) hindred ham i at fuldføre sit arbejde.

Således minded de norske bygdemål stadig om sin tilværelse; de blev udigjennem årene, eftersom selvstændighedsånden vokste, oftere og oftere brugt i digterisk og videnskabeligt øjemed, og samtidig trådte de norske ejendommeligheder stærkere og stærkere frem også i de danskskrivende nordmænds sprog. Da så den politiske frigjørelse i 1814 førte med sig en endnu kraftigere følelse av vor nasjonalitets

særegenhed, vågned også en trang til sproglig selvstændighed. Syttendemajgrundloven fastslog betegnelsen «det norske sprog», og snart maatte der komme de, som vilde kræve opfyldt det løfte, som lå i dette navn. Banebryderen på dette område blev

HENRIK WERGELAND.

Han, som i alle retninger blev det unge Norges åndelige fører, og som med sin heroiske skikkelse endnu rager langt ind i nutidens kampe, blev også vor første bevidste målstræver.

Wergeland og hans meningsfæller begyndte med at ta op i sine skrifter en mængde almuesord, som bedre end de danske udtryk svared til deres tanker, følelser og stemninger, og bare denne begyndelse vakte en hel storm indenfor de literært interesserede kredse. «Intelligensens» mænd mente ligesom *P. A. Munch* i hans avhandling «Norsk Sprogreformation» (1832), at «vi snarere burde glæde os ved at have beholdt et saa velklingende Sprog (som det danske), end blindthen stræbe at forandre det, mindst naar det skeer paa den planløse Maade, Sprogreformatorerne eller Fordærverne bruge». Man ropte på, at dannelsen var i fare, — at råhed trued med at overflømme samfundet. «Mange gamle Ord», skrev P. A. Munch, «kunne vel taales i ordentligt Foredrag, men der er ogsaa en heel Deel, som ere blevne saa almindelige for de lavere Klasser, og saa sjældne blandt de Bedre, at deres Indtryk maa være saare ubehageligt. Saadanne ere: «at smyge, siige, skvette, Sjø, Sju, Raane, tyne, Gulp, flunkende» o. s. v.» Naar disse ord, som nu hvermand bruger, dengang kunde vække slig forargelse, så kan man forstå, at former som «bejn» og «stejn» og endnu mere de norske bøjningsendelser måtte sætte modstanderne

rent i raseri. «I Femininers og Neutrers Dannelse», fortæller Munch, «anvendes det platte, aldeles pøbelagtige «a», som i den senere Tid har indsneget sig. Hvor utaaleligt er det ei at see Ord som «Myra», «Stunda», «Heia», «Gropa» istedetfor Myren, Stunden, o. s. v.?» Han synes, at «man burde da og skrive «Barna» istedetfor «Børnene»,» — og dette råd har en senere tid også fulgt.

Wergeland forsvared sin fremgangsmåde i et opsæt «Om norsk Sprogreformation» fra 1835, som ved sin dybtgående tankeføring er blit grundlæggende i norsk sproghistorie.

Som en digter, der havde sin styrke i det malende udtryk, gik Wergeland naturligen ud fra onomatopojesen, det lydbetegnende i sproget, og mens han fandt, at landenes og folkenes karakter altid præged sig i deres sprog, måtte han med sorg sige, at dette ikke var tilfældet med det norske skriftsprog, kun med det norske talesprog. Det var derfor «med en Tvangs Ubetvingelighed», at norske forfattere søgte berigelse i almuesproget; ti den politiske selvstændighed måtte avføde en videnskabelig, og «et kraftfuldt og rigt Talesprog gjorde sin Indfødsret gjældende.» I virkeligheden galdt det efter Wergelands mening ikke bare den sproglige, men dermed også den åndelige frihed; ti »Iveren for at berige og uddanne vort Skriftsprog saaledes som her anbefalet imod Danomanernes Daddel har samme Rod som Friheds- og Selvstændighedsfølelsen, som Fædrelandskjærligheden.» Nu var det ikke længer bare navnet, men «Virkeligheden af et selvstændigt Skriftsprog,» som nordmændene krævde, og «dette maa Tiden af sig selv afføde, før Aarhundredet nedrødmer.»

Wergeland trodde, at så stærkt som det danske sprogs herredømme havde været i Norge, kunde vi nu «kun fremkalde enkelte af de mandigere Røster, som rører sig imellem Fjeldene, og saaledes med

Talesproget bøde paa Skriftsproget og redde, hvad der lader sig redde»; videnskaben hævded jo endnu, at det ægte norske sprog var «i dets Totalitet saagodtsom uddødt» (P. A. Munch i 1832). For Wergeland måtte det derfor stille sig så, at «den lexikalske Berigelse» vilde bli hovedsagen i sprogudviklingen. Men man ser let, at grundtanken i hans ræsonnement førte langt videre konsekvenser med sig og i virkeligheden måtte sigte til en fuldstændig optagelse av folkemålet som skriftsprog. Det var da også kun «med bitter Klage i Hjertet» og på grund av de «ulyksalige» tidsomstændigheder, at han for øjeblikket opgav håbet om at nå dette ideal, og nogen år senere rejste han atter håbets mærke; vi hører ham sommeren 1841 (påvirket av Jørgen Moes visesamling) tale om en hel «sprogrestitusjon»: «Ikke blot berigelse for sproget! Nej — omstøbning! Gamle endelser, gamle former, alt som ikke klinger altfor splittende galt!» Og i 1842 udgav han selv nogen viser på halling- og valdrismål («Langeleiken»).

Wergeland er således både ved sin tænkning og ved sin digtervirksomhed blit stamfaren for begge vore målstrævpartier — det som går ud fra det norskdanske bymål, og det som vil bygge på det norske landsmål.

Den norskhedsbevægelse, som særtegner den wergelandske tidsalder, fik endnu før Wergelands død (1845) en ny retning, som blev av stor betydning for målstrævet. Stødet hertil udgik fra Wergelands modstandere, romantikerne.

Mens den realistisk anlagte Wergeland havde arbejdet på at hæve folket i oplysning og dannelse, ønsked romantikerne helst, at folket skulde bli urørt av den poesi-ødelæggende kultur, og de gav sig til at studere folkets liv, særlig i dets mere poetiske udslag. Den første boglige frugt av betydning, som denne romantiske bevægelse satte sig, var den «Samling af Sange, Folkeviser og Stev i norske Almue-

dialekter», som *Jørgen Moe* udgav i 1840, og hermed var det første tiltag gjort til arbejdet på at samle den i sang og fortælling levende folkeliteratur; i 1842 kom Asbjørnsen og Moe med den første samling av «Norske Folkeeventyr», i 1852—53 M. B. Landstads «Norske Folkeviser», og saaledes holdtes der frem på alle kanter.

Idet folkets egen literatur nu mødtes med øget interesse, var det naturligt at også kjendskaben til folkets mål tiltog. Det kom bl. a. frem deri, at forfatterne viste større og større skjønsomhed og forståelse ved optagelsen av folkeord i skriftsproget, hvori Wergeland endnu ofte havde faret vild. Imidlertid var det fremdeles den rådende mening, at de norske bygdemål bare var dialekter av det danske skriftsprog, eller at de var så uensartet, at de ikke kunde kaldes ett sprog. Kun enkelte store ånder som Henrik Wergeland havde en uklar forestilling om at det forholdt sig anderledes, og professor P. A. Munch gav i 1845 udtryk for den tanke, at man på grundlag av bygdemålene kunde bygge op et særnorskt skriftsprog. Disse anelser skulde snart gjøres til videnskabelig visshed af søndmøringen

IVAR AASEN.

(født 5te august 1813, død 23de september 1896).

Han havde alt i 1841, da han endnu kun kjendte sin hjembygds dialekt, udtalt i et stykke, som blev offentliggjort av den bergenske biskop Jacob Neumann, at bygdemålene må «ansees blot for mindre Forgreninger eller Afændringer af et for den norske Nation eiendommeligt og selvstændigt Sprog.» Efterat han derpå siden 1842 med understøttelse av videnskabsselskabet i Trondhjem havde rejst om i hele landet og gjort sprogsamlinger, hævded han i 1846

med videnskabelig tryghed, at de norske bygdemål ikke er «en Masse af usammenhængende og fordærvede Dialekter», men «et ældgammelt og ægte Sprog, hvis Endelser og Former kun have faaet en noget forskjellig Dannelse i de forskjellige Egne.» Han godtgjorde sin påstand i 1848 med« Det norske Folkesprogs Grammatik» (eller som den heder i den omarbejdede udgave av 1864: «Norsk Grammatik»), hvorefter i 1850 fulgte «Ordbog over det norsk Folkesprog» («Norsk Ordbog» 1873).

Grammatiken hilsedes av P. A. Munch som «et Nationalværk, af hvilket det hele Folk kan være stolt», og han anså det nu for «utvivlsomt, at en Ophøielse af vort Folkesprog til Skriftsprog, eller Opstillingen af et norskt Skriftsprog, i det væsentlige stemmende med Oldsproget, men forstaaeligt for enhver Almuesmand, der har anvendt halvt saa megen Flid paa at lære Bogstaveringen, som han nu maa anvende for at lære dansk, ei alene hører til de blotte Tænkeligheders Kategori, men er, med en Ledetraad ved Haanden, som nærværende Skrift, endog forholdsviis let.»

Hvad Aasen klart og grejt påviste var efter hans egne ord «at de norske Dialekter ikke staae i samme Stilling som de svenske og danske, at de ikke staae som Afvigelser eller Varianter omkring et Bogmaal, som allerede indeholder deres fælles Grundlag; men at de derimod i sig selv indeholde det Grundlag, som svarer til Bogmaalet i de andre Lande.» Med andre ord: han påviste, at vore bygdemål hverken er forvanskninger, dialekter av det danske skriftsprog eller splittede levninger av et uddødt sprog, men tværtimod et eneste sprog «med gjennemgaaende Eenhed og indre Sammenhæng», nasjonalt uligt både dansk og svensk og stammende i lige linje fra det gammelnorske.

Efterat dette var uigjendrivelig godtgjort, måtte Aasen — og heri mødtes han med P. A. Munch —

vende sig bort fra arbejdet med at ta op norske ord i det danske skriftsprog; ti han indså klart, «at dette ikke er nogen Opreisning for det norske Maal, og at Bogmaalet ikke derved faar nogen Ret til at kaldes norsk, saa længe som Form og Grundlag i i det hele er dansk.» Alt i 1841 slog Aasen på, at der av dialekterne «maatte dannes et nationalt Sprog med en systematisk Retskrivning, hvilket Forfattere, især de, som skrive for Menigmand, kunde holde sig til og læmpe sig efter, hvorved baade Nationaliteten vilde vederfares Ret og en vigtig Hindring for Folkets Oplysning bortryddes.» Og i et opsæt fra 1852 hævded han med styrke — men her skiltes han fra P. A. Munch — «at den eneste sikre Udvei for os vilde være at anlægge en aldeles norsk Sprogform» ved at gjøre folkets talesprog til vort fremtidige bogsprog; man skulde ikke bare samle folkemålets gamle skatte, men også skabe et nyt norskt bogrige på dette folkemål, det som han gav navn av landsmålet, og Ivar Aasen tog selv fat på værket med sine helt igjennem nasjonale viser, som snart blev hele folkets levende ejendom *).

Aasen selv var i sit personlige grundvæsen ikke romantiker; men han havde ikke kunnet undgå en stærk påvirkning av den romantiske bevægelse, som rådde ved hundredårets midte, og som digter stod han med den ene fod i det 18de hundredårs nyttighedsbetragtning, med den andre i sin samtids romantik, om end også her med et realistisk drag. Som målstræver viste han en fremtrædende forkjærlighed for de gamle former i sproget; de «gode» bygdemål var for ham de, som havde frelst mest av

*) Alt i 1868 skrev Henrik Krohn om den da 13årige «Dei vil altid klaga og kyta»: denne friske, uppmodande Songen, som hever funnet slik medlaatande Songbotn i Folkehugen, at ein fær høyra honom no kvar ein fer fraa Fjell og til Fjøra heile Landet i kringum.»

gammelnorsken, og derfor bygde han sit landsmål væsentlig paa vestlandsk talebrug. Han vilde nok «stydja seg paa den livande Talen», men vel at mærke «i hans eldste og beste Lag», og han var fuld af beklagelse, når hans sunde sans nødte ham til at opgi en forældet form; slige yterligheder som at ville føre nynorsken tilbage til gammelnorsk eller islandsk holdt han sig i det minste altid fjærnt fra

Imidlertid var selve målstrævtanken alt andet end romantisk. Romantikerne vilde ha folkelivet bare som en poetisk gjenstand, og de studered folkemålet, «ligesom man opbevarer og undersøger fædrelandske Oldsager» (P. A. Munchs ord i 1853). Men at gjøre dette folkemål til rådende i landet eller endog blot at sideordne det med dansken kunde der ikke være tale om. For at dette skulde kunne ske, «maatte hele nationen (skrev P. A. Munch) have levet sig tilbage paa det 15de Aarhundredes Kulturtrin, eller maatte idetmindste have steget ned til det samme Kulturtrin, paa hvilket Almuen i vore meest afsides Bygder befinder sig,» og man »maatte banlyse nyere Dannelse og Videnskabelighed» Derfor tog romantikerne på med en voldsom strid, da målstrævet for alvor så ud til skulle bli en en praktisk sag, idet det fik et eget blad under ledelse av telemarkingen

AASMUND VINJE

(fødd 6te april 1818, død 29de juli 1870).

Han begyndte den 10de oktober 1858 at udgi ugeskriftet «Dølen», som med mange avbrydelser vedblev at udkomme lige til hans død*). For første gang blev landsmålet nu brugt til andet end poesi, og målstrævet kom derved langt stærkere end før

*) Til bladskriving på prosa er et bygdemål vistnok tidligst brugt i en fejde i «Ugeblad for Skien og Omegn» vinteren 1831—32, — også her er telemarkingerne først ude.

til at gribe ind i de forskjellige livsforhold; det blev en åndsmagt, som øvde sin indflydelse langt ud over det rent sproglige område. Målstrævet havde for Vinje ikke det minste videnskabeligt ved sig; det var for ham en livsnødvendighed at skrive i sit norske morsmål, og selv modstanderne vedgik, at han kunde ikke ha blit den store digter på noget andet sprog.

Med sin stærkt realistiske sans frigjorde Vinje målstrævet fra al romantik, og både i literatur og politik kjæmped han mod den romantiske bevægelse med dens idealisering av bonden og dens skandinavisme. «Dølen» bebuded herved et helt omskifte i norskt åndsliv, den førte nye kræfter ind i udviklingskampen, og den blev, som Vinje vilde, «eit Skuggsjaa (Speil) af det til Norskhet kjæmpande Liv». Det var den norske bondes nasjonalbevidsthed, som tog til at vågne og rejste sit magtkrav, og først derved kunde bøndernes deltagelse i rigslivet bli farlig for de norsk-danskes magtstilling. Målstriden i de siste måneder av 1858 blev derfor uvanlig skarp. Romantikerne bestred med gamle og nye argumenter retten til at skrive bøger på landsmålet; men også målstræverne tog nu stærkere i end før, de var blit klarere over mål og midler, og de mente med Vinje, at «det kan henda, at vi tapa det første Slag, men det siste vinna vi.»

Vinje våged sig endnu ikke til at skrive ublandet norsk, «Dølen» vilde «prøva paa med eit Maal som ligg midt imillom(!) det norske og danske,» og fik derved lettere lejlighed til at vænne folk til at læse folkemålet. Fra nu av udvikled der sig efterhvert en virkelig bogavl på landsmål, allerede i 1865 begyndte *Henrik Krohn* (fødd 1826, død 1879) i Bergen at udgi et ugeblad på rent landsmål («Ferdamannen»), og han og hans bysbarn *Kristofer Janson* (fødd 1841) sendte i de nærmestfølgende år ud en række digtværker, som ved sin romantik tiltalte samtiden. I videre og videre kredse medgav man

nu det berettigede i at skrive folkemålet, selv om man ikke vilde godkjende det som sidestillet med dansken.

Eftersom målstrævet på denne måde vandt længere og længere frem, begyndte dets tilhængere i stadig stærkere grad at føle trang til en samlet virksomhed, og så stiftedes da den 24de mars 1868 «Det norske samlag». I de første ti år var *Hagbard Berner* uavbrudt samlagets formand, og ved hans side var Aasmund Vinje og *Ernst Sars* de ledende personligheder. Målstrævet gik endnu væsentlig ud på at åbne landsfolket adgang til en bogverden på dets eget mål, og det norske samlag havde derfor til «fyremaal aa hjelpa til aa utgjeva bøker paa norsk, anten i landsmaal elder i bygdemaal.» Samlaget har herved kunnet være en stærk støtte for den unge nynorske bogavl, og det har også ellers havt betydning for vor nasjonale udvikling, idet det længe var et samlingspunkt for førerne i landets selvstændighedskamp. I samme retning virked «Vestmannalaget», som var blit grundlagt av Henrik Krohn og hans venner den 21de januar 1868, men først i 1870 begyndte med literært arbejde (tidsskriftet «Fraa By og Bygd»).

Nogen folkebevægelse var målstrævet endnu ikke blit; det udgik fra en forholdsvis liden kreds av mænd, som anså landsmålet for nødvendigt til hævdelsen af norsk nasjonalitet. Folket selv var gjennem flere hundredår blit så opvant i det danske skriftsprog, at det ikke kunde tænke sig muligheden av at få sine kundskaber på et andet mål; gjennem tidernes hævd var dansken næsten blit et helligt sprog, det var det eneste fine, og det alene kunde fortjene navn av bogsprog, ligesom i den gammelnorske tid latinen fortrinsvis kaldtes «bokmål».

Imidlertid tog målstrævet til i slutten av 60-årene at sige dybere ned i folket. Da *Christopher Bruun* om høsten 1867 opretted sin folkehøjskole i

Gudbrandsdalen, gjorde han landsmålet delvis til undervisningssprog, og fra de folkehøjskoler, som fulgte hans eksempel, spredtes der efterhvert en norskmålsbegejstret ungdom ud over landet. Men den som virked mest til demokratisering av målstrævet, var søndmøringen

OLAVES JOHANNES FJØRTOFT

(fødd 19de januar 1847, død 21de maj 1878).

Sålænge målstræverne holdt fast ved den aasenske målform, var der unægtelig noget aristokratisk ved bevægelsen. Ivar Aasen havde, under tryk fra romantiken, i retskrivning og ordbøjning lagt landsmålet saa nær som muligt op til gammelnorsken, og han havde derfor gjennemgaaende foretrukket de vestlandske bygdemål for de østlandske og nordenfjeldske. Netop derved havde hans landsmål havt lettere for at vinde godkjendelse som et nasjonalt kulturæmne, netop derved havde det kunnet få flere tilhængere blandt fædrelandshistorisk interesserede mænd, og derfor kunde der i «det norske samlag» sidde mange medlemmer, som ikke var det vi nu kalder målstrævere, — de nød landsmålet æstetisk og vilde helst ha det saa kunstigt, altså så ufolkeligt som muligt, men brydde sig ikke om det som oplysnings- og dannelsesmiddel.

Mod denne retning var det Fjørtoft gjorde oprør. Han la målsagen praktisk an, for ham var landsmålet først og fremst den letteste vej til at udbrede folkeoplysning, og det skrevne mål måtte derfor bøje sig så smidig som mulig efter folkets levende tale. «Dæ e den store Mugjen, som lyt vinnast, og daa maa Maale vera so norskt og greitt, at Folk inkje berre kjenna, at Maale likna attpaa Talen, men og skjyna dæ mæ eingong, so ein liksom paa

Flekken kan seia: dette e Maale mitt, dette e lettare hell dæ, som stend i dei andre Bøkene.» «Dæ e Nynorsk me vil ha, og daa spyrst dæ korkje ette Gammalnorsk hell korleis dæ skulde heite, men kva dæ heite den Dag idag.» De døde bogstaver og de forældede ord og former, som endog hos Vinje stundom stak sig frem, vilde Fjørtoft udrydde, og ligesom han selv skrev et noget tillæmpet søndmørsmål, vilde han, at enhver skulde skrive nogenlunde efter sit bygdemål, forat der saaledes ad naturlig vej skulde udvikle sig et fællesmål. Norsk ordføring stod for Fjørtoft som langt vigtigere end norsk form på de enkelte ord, og derfor førte han krig mod «Bergensfolka», Henrik Krohn, Kristofer Janson og andre, hvis sprog ofte var rent danskt i stil og tone trods alle norske former.

Når til alt dette kom Fjørtofts politiske og religiøse radikalisme, kan man forstå, at han og hans blad «Fram» (1871—1873) måtte vække stor forbitrelse hos de gamle målmænd, som så hele sit arbejde truet. «Den nyare øydeleggjande Leidi», som Fjørtoft var fører for, blev da angrebet fra alle kanter, og hans erklæring om at også gadesiusken talte et norskt mål, som der måtte tas hensyn til, modtoges med uforstilt forfærdelse. Aasens tilhængere ropte på, at Fjørtofts mål ikke var norsk, når han i sin skrivemåde retted sig efter østlandsk og nordenfjeldsk tale, og de lyste ham utlæg for hans sproglige anarkisme.

Men rundt Fjørtoft samled der sig en liden flok av oprørsmænd, det var folk som *Steinar Schjøtt* (fødd 1844; oversætteren av Heimskringla 1872—79), Werner Werenskjold («Vingnir»), Lars Holst, Hans Horst og andre, og det var dem som danned den første demokratiske målfylking i landet.

Omtrent samtidig begyndte også trønderen *Olav J. Høyem* (fødd 1830) oprør mod den aasenske målform, men på et andet grundlag. Han var ligesom

Vinje oprindelig tilhænger av målrenskingspartiet, som vilde fornorske det danske skriftsprog, og hævded også som landsmålsmand modstanden mod den etymologiske retskrivning. Men hvad der navnlig særmærkte Høyem var hans kamp for et nyt norskt normalsprog. Han gik ikke som Aasen ud fra de «beste» bygdemål, men fra den mest udbredte taleform, og Høyems «fleirtalsmål» blev derfor naturlig bygget på de østlandske og nordenfjeldske dialekter.

Hverken Fjørtoft eller Høyem har vundet sejer for sine meninger; men de har hat en overordentlig indflydelse på det senere landsmål. Retskrivningen er blit enklere og lydrettere, stilen folkeligere og ikke så søgt, og de øst- og nordnorske bygdemål har gjort sig kraftigere gjældende indenfor landsmålet. Den som i væsentlig grad har fastslåt resultaterne av denne nye udvikling, er landsmålets største digter, jærbuen

ARNE GARBORG

(fødd 25de januar 1851).

Allerede i 1871, da Garborg begyndte at udgi «Lærerstandens Avis», blev Fjørtoft opmærksom på hans smukke norske sprog indenfor den aasenske målforms ramme, og Garborg har altid senere hævdet sit ry som vor ypperste sprogmester. Han fandt, at Aasens landsmål i det væsentlige måtte kaldes almengyldig norskt; men han skrev i 1877, at «noget fast Idiom bliver ikke etableret, før det kommer en stor Forfatter, der ved sin Begavelse og sin Autoritet samler Alle, eller for det Første dog Flertallet, om sig». Når Garborg selv ikke fuldt ud er blit denne mand, ligger skylden herfor for en stor del i at

han selv ikke har været aldeles fast i sin målform*). Men han har ligevel virket mere end nogen anden til at samle målstrævbevægelsen i en eneste strøm, og Garborgs mål er for tiden det gjældende landsmål, som er optat av næsten alle yngre forfattere, fra *Jens Tvedt*, *Per Sivle* og nedover.

Garborg har ikke alene hat betydning for målstrævets indre udvikling; han har virket næsten endnu mere udad. For ham var «Folkemaalet just det rette Middel til baade aa frigjera og upplysa Folket og styrkja det i sin Norskdom», og ud fra denne synsmåde satte han den 6te oktober 1877 bladet «Fedraheimen» i gang, som han styrte til slutten av 1882**). Det var første gang målstræverne fik et samlende landsorgan. Med dette blad og endnu mere med sine digterværker har Garborg vundet sig en læsekreds som ingen anden landsmålsforfatter, han er blit den norske ungdoms fører på en stillere, men kanhænde også stærkere og varigere måde end Wergeland og Bjørnson har været det, han har tvunget både ligegyldige og modvillige til at stifte bekjendtskab med landsmålet og ofte omskabt dem til ivrige tilhængere, og når det norske målstræv nu har fåt så fast fod i folket og en så anerkjendt stilling ligeoverfor modstanderne, så har Garborg en væsentlig del av æren herfor. Allerede for tyve år siden stilled en række av landets liberale blad sig på landsmålets side, og ingen kan længer påstå, at målsagen ikke kan gjennemføres.

Der blev lettere kår for den nynorske bogavl,

*) I et par av sine bøger, «Kolbotnbrev» 1890 og «Fred» 1892, prøvde han flere avvigelser; særlig brugte han en bøjningsmåde som «Stranda» istedenfor den aasenske form «Strandi».

**) Derefter overtoges det av *Ivar Mortenson*, senere av *Rasmus Steinsvik*.

da *Mons Litleré* (født 1867, død 1895) i 1887 havde slåt sig ned i Bergen med sin «Norskmaalets bokhandel», og bladvirksomheden er stadig blit større. Efterat «Fedraheimen» i 1888 var blit anarkistblad og således havde mistet sin ledende stilling, måtte det gå ind i 1891; men fra nyår 1894 har landsmålet atter fåt sig et samlende organ i dagbladet «Den 17de Mai», som ledes av Garborg og Rasmus Steinsvik. Flere tidsskrifter og blad med forskjellige særformål, dels beregnede på enkelte dele av landet, dels på visse lag i publikum, har set dagens lys, og i mange aviser skrives der en hel del på landsmål.

Den teoretiske kamp om målstrævets berettigelse var ved Garborgs fremtræden i hovedsagen udstridd, og Garborg satte slutningsstenen på den med sin bog fra 1877 om «Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse». Det var det praktiske arbejde for målsagens gjennemførelse, som nu for alvor begyndte. Garborg opstilled som målstrævets program: «en folkelig Skole, en folkelig Kirke og en folkelig Literatur». Literaturen har vi, den videnskabelige sprogsamling er især blit fortsat av *Hans Ross* (født 1833; «Norsk Ordbog» 1891—1895), og det udadvendte arbejde er derfor væsentlig blit lagt på de to andre sager.

Ligeoverfor forsøget på at få landsmålet indført i kirken gjør der sig så mange konservative kræfter gjældende, at man endnu ikke har nådd synderlig langt. Det nye testamente er ved hjælp av statstilskud blit oversat på folkesproget (1882—1889), nordlændingen *Elias Blix* (født 1836) har udgit en norsk salmebog (de første salmer kom i 1869), som i 1892 er blit autoriseret til kirkebrug, og som siden begyndelsen av 1897 er blit indført i enkelte menigheder. Helt siden førstningen av 70-årene er landsmålet undertiden blit brugt i prækener, og nu findes der enkelte præster, som til stadighed taler det på prækestolen.

Langt mere end i kirken er udrettet for landsmålet

i skolen. Allerede i 1853 pegte M. B. Landstad på, hvor urimeligt og hvor skadeligt for undervisningen det var, at landsskolebarna fra nederst til øverst fik al sin oplæring på dansk, og 60-årenes målstrævere havde fuldt på det rene, at her måtte en forandring til, om de skulde kunne drive sin sag igjennem til sejer. Det var gjennem skolen, særlig ved det hundredårige pug av Pontoppidans forklaring, at dansken havde vundet slig indgang i landet, og man erkjendte med Landstad, at den måtte jages ud samme vej som den var kommet ind. Kravet blev derfor — og al fornuftig pædagogik måtte være enig heri —, at skolen skulde deles mellem norsk og dansk overensstemmende med de to sprogs udbredelse. Også modstræverne forstod, at en slig ordning vilde hindre norsk-danskens sejer i folket, og de satte sig med næb og klør imod. Men skandinavismens fuldstændige nederlag i årene omkring 1870 skaffed det norske målstræv bedre plads, og under den tiltagende sans for norskhed har det lettere kunnet finde øre for sine krav.

I førstningen av 70-årene tog flere og flere almueskolelærere på forskjellige kanter av landet til at bruge bygdemålene ved undervisningen, og enkelte skolebøger på landsmål baned sig vej, først og fremst *O. J. Høyems* «Barnelærdomen eller den litle katekjesen hans Morten Luther» (1874), som forresten endnu ikke er autoriseret. Men da *O. A. Quam* i 1874 fremsatte forslag om at gjøre landsmålet til gjenstand for undervisning på seminarierne, blev det av stortinget forkastet med 65 mod 43 stemmer, og der vedtoges kun en (forresten resultatløs) henstilling til regjeringen om at opta gammelnorsk blandt seminarfagene; ti som *Johan Sverdrup* udtrykte det, «når man kommer til det, som endnu lever i dagen og med størst magt kan indvirke på og befrugte forholdenes udvikling, så er det av en så demokratisk natur, at det ikke kan tåles at haves

med i selskabet, da er det bedre at ha det udenfor døren og lade det vedbli at være det råbarkede sprog, som det hidtil har været.»

Men allerede i undervisningsplanen for almueskolerne av samme år fandt skoledirektørerne det nødvendigt at indsætte den bestemmelse, at «Læreren maa navnlig i Førstningen ikke blot tillade Barnet at bruge sit eget Maalføre, men ogsaa selv, for at kunne forstaaes, saa vidt muligt benytte sig af samme.» Imidlertid var her bygdemålet endnu bare betragtet som et nødmiddel, som det var tilladt at bruge i den første skoletid, men som snarest muligt burde avløses av bogsproget. En slig tilladelse kunde ikke på nogen måde være tilfredsstillende, og Garborg skrev i 1877: «Ein av dei Ting, som fyrst maa upp, er Kravet um eit skikkelegt Maal i Landsskulen, so den dyri Tidi ikkje gjeng burt i Vas fyr den Skuld. Det lyt snart vera Tid til aa tenkja aalvorsamt paa den Saki no.» Allerede på stortinget i 1878 tog Johan Sverdrup spørsmålet op, og nu vedtoges enstemmig en udtalelse, som førte til at regjeringen i undervisningsplanen for landsskolen optog følgende bestemmelse: «Undervisningen i Almueskolen bør søges saa vidt muligt meddelt på Børnenes eget Talesprog. Efterhaanden opøves de i at forstaa og skriftlig udtrykke sig i Bogsproget.»

Dette var målstrævets første store sejer i skolespørsmålet. Men målstræverne kunde efter sine grundsætninger endnu ikke være fornøjde, og kampen holdtes stadig gående. Stortinget i 1885 blev et vendepunkt i målsagens historie. Dette storting oprettet et professorembede i det norske forskesprog, og forat almueskolelærerne skulde magte at undervise på barnas eget mål, blev der for første gang bevilget til «målkurser». Men mens der hidtil bare var vedtat praktiske forholdsregler, som en åbenbar nødvendighed tilsa, fremkom der nu en prinsipiel

udtalelse i sagen, idet stortinget den 12te maj 1885 med 78 mod 31 stemmer anmoded regjeringen om «at træffe fornøden forføjning til, at det norske folkesprog som skole- og offisielt sprog sidestilles med vort almindelige skrift- og bogsprog». På denne godkjendelse har alt praktisk målstræv siden bygget, og i skolen har landsmålet vundet omtrent alt som kan vindes gjennem statsmagternes indgriben.

I 1886 gav stortinget for første gang bevilgning til udgivelsen av en skolebog på landsmål (det var *Andreas Austlids* ABC), og ved seminarloven av 1889 blev landsmålet gjort til tvungen undervisningsgjenstand på seminarierne. Særlig var målspørsmålet brændende, da stortinget drøfted den nye folkeskolelov i 1889. Ved denne lov, som længe havde hørt til venstres programsager, holdt man frem på den vej, som aabnedes ved formandskabsloven av 1837, — magtens overdragelse fra statsmyndighederne og embedsmændene til de kommunale og folkevalgte autoriteter. Det galdt da om at få også valget av skolens sprog underlagt kommunal avgjørelse; derved kunde man håbe på at fa dansken efterhvert fortrængt ialfald fra landsskolen. Men på stortinget i 1889 var det mere demokratiske venstre i mindretal, og man opnådde bare den tvetydige løfteparagraf: «Undervisningen skal foregå i det norske sprog». Det var først i 1892, da venstre atter var i flertal, at stortinget fastslog den ordning, at det kommunevalgte skolestyre skal bestemme, «om skolens læse- og lærebøger skal være avfattede på landsmål eller i det almindelige bogmål, og i hvilket av disse mål elevens skriftlige arbejder i almindelighed skal avfattes. Dog skal eleverne lære at læse begge mål.» Loven sideordner således norskdansk og norsk fuldstændig; ikke et eneste ord antyder, at det ene sprog er ringere end det andre. Forat lovens bestemmelser ikke bare skulde komme til at stå på papiret, har stortinget siden 1894 git

«det norske samlag» en årlig bevilgning til udgivelse av skolebøger på folkesproget. Men endnu er det dog forholdsvis få herreder, som har gjort landsmålet til skolens sprog, og først siden våren 1897 er det i et par landsskoler blit eneste undervisningssprog.

Også i den højere skole er landsmålet trængt ind som mere end en sproglig kuriositet. Stortinget i 1896, som gik ud fra at kjendskaben til det norske folkemål er nødvendig for at kunne forstå det norske folks kulturliv, vedtog lovbestemmelse om, at der i middelskolen og gymnasiet skal meddeles ligelig undervisning i landsmål og bymål, og for gymnasiet blev det endog udtrykkelig fastsat, at «de skriftlige opgaver kan avfattes såvel på landsmålet som på det almindelige bogmål; dog skal eleverne gives fornøden øvelse i skriftlig brug av det almindelige bogmål».

For skolens vedkommende er således kravet om norskens ligestilling med dansken på de væsentligste punkter godkjendt av statsmagterne. Men stortinget i 1885 udtalte sig også for de to sprogs sideordning på alle statslivets områder, og skjønt de konservative kræfter ingensteds har større magt end i de offisielle ting, så er dog også her en begyndelse gjort; således har i de senere år stortingsdokumenter og indstillinger gjentagne gange foreligget på landsmål.

I lovvejen blev der gjort et første skridt, da loven av 29de juni 1894 «um sams normaltid fyr kongeriket Norig» efter tiltag av *M. Hægstad* og med tilslutning av stortingets venstre kom ud bare på landsmål, hvorved et nyt prinsip førtes ind i vort retsvæsen. Mange byfolk følte sig imidlertid forurettede, ved at deres sprog således fuldstændig skulde skubbes ud, og for at rydde dette misnøje av vejen og samtidig opnå noget mere for landsmålet udgik der efter forslag av ungdomslaget «Fram» i Kristiania i førstningen av 1896 en opfordring til alle

ungdomslag i landet om at være med på en adresse til stortinget, som bad det om for fremtiden at udgi alle love både på norsk og på dansk. Til denne adresse, som overraktes stortinget i mars 1897, slutted der sig over 130 ungdomslag med over 15 000 medlemmer, mens kun en tre, fire lag forkasted den, og i overensstemmelse hermed vedtog stortinget den 12te juli samme år med 64 mod 47 stemmer en anmodning til regjeringen om «at lade lovteksten i kgl. proposisjoner til love avfatte såvel i landsmål som på det almindelige bogsprog, hvor sådant findes hensigtsmæssigt, og at forelægge stortinget en plan angående udgivelse i landsmål av gjældende love.»

Således har der i de siste tyve åa pågåt en aldrig hvilende kamp for at gjøre til virkelighed målstrævets tanke: det norske sprogs gjenindsættelse som bogsprog og offentlig sprog i Norge. Der er arbejdet godt og planmæssig, og målstræverne har også vundet meget, både i prinsipiel godkjendelse og i praktisk gjennemførelse.

Samtidig har der indenfor det norsk-danske skriftsprog foregåt et ivrigt arbejde for at skabe et nyt norskt mål ved at gi udtryk i skrift for den norske udtale, særlig dens hårde konsonanter, og ved at sætte særnorske ord og vendinger istedenfor de fremmede. Der kom kundskab, smag og planmæssighed ind i dette arbejde ved *Asbjørnsen* og *Moes* første eventyrsamling fra 1842, og siden den tid har der gåt to retninger jævnsides gjennem hele vor bogavl, en norsk og en fornorskende. Mellem disse to retninger har der været en stadig vekselvirkning, dog væsentlig således, at den norske har git, og den fornorskende har modtat. Føreren for det fornorskende målrenskings- og målbøtingsarbejde i dette hundredårs siste halvdel har været den bjørnestærke gamle overlærer fra Nedenæs

KNUD KNUDSEN

(fødd 6te januar 1812, død 4de mars 1895).

Han har siden hundredårets midte med stor ihærdighed hævdet det norsk-danske bymåls historiske gyldighed, og dette bymål med dets norske særegenheder har han villet gjøre til grundlaget for en nynorsk sprogudvikling. Han forlangte, at byfolkene med bevidsthed skulde arbejde på fornorsking av sit sprog; han gav dem grammatiske og leksikalske hjælpemidler til dette formål, og han gik selv i spidsen med sine skrifter. Det er ikke mange av vore forfattere, som har sluttet sig helt ud til Knudsen; selv *Bjørnstjerne Bjørnson* har ikke magtet at gjennemføre tanken, og kun som et eksperiment er rektor *Fr. M. Bugges* ejendommelige oversættelse av Iliadens tre første sange (1852) interessant. Retningens literære hovedværk er og blir K. Knudsens ordbog »Unorsk og norsk eller Fremmedords avløsning» (1879—1881), en bog som på hver side bærer præget av forfatterens kraftige personlighed, men som rigtignok også røber hans store mangel på sprogsans og indgående sprogkundskab.

Flere folkeskribenter fra *Ole Vig* av og nedover har gjort sig til talsmænd for hovedtanken i Knudsens målstræv; men når Knudsen fra først av (1856) mente, at «et Par Slægtfølger» var tilstrækkeligt til opnåelse av skriftsprogets fornorsking, så regned han med en hurtigere udvikling end den, som faktisk har fundet sted. Imidlertid har han dog med sit utrættelige arbejde formådd at styrke de norske elementer i det norsk-danske skriftsprog, så at især de hårde konsonanter og i det hele en norskere retskrivning mere og mere vinder frem til godkjendelse. Efter Knudsen kan der ikke længer være tale om et sligt fremmedordssnobberi, som engang rådde i Welhavens og professor Schweigaards kreds; alle

erkjender nødvendigheden av at bruge så få fremmedord som muligt. Og vigtigere endnu er det, at Knudsen har ført ind i det norsk-danske sprog en udpræget norsk stil og ordføring, som særlig har sat sig dybe mærker i Bjørnsons digtning og stærkt påvirket den unge slægt; i vore love er der ved juryloven av 1887 indført en renere norsk stil, som O. A. Quam har mest av æren for. Stillingen er nu den, at der ikke længer findes noget konservativt sprogparti udenfor det norske og det fornorskende, og dette skyldes i væsentlig mon K. Knudsens arbejde.

Men norsk-danskens udvikling har ikke stanset ved det mål, som Knudsen satte for den. Ikke bare de norske konsonanter, men også de norske vokaler, særlig tvelydene, viser sig oftere og oftere i skriftsproget, og i ordenes bøjning (både i navneordene og i gjærningsordene) bruges mere og mere rent norske former. Denne overglidning til landsmålet eller især til dettes øst- og nordnorske form kommer stærkt frem i folkeskolens mest brugte læsebog, *Nordahl Rolfsens* (1892—1895), men er selvfølgelig endnu mere iøjnefaldende i talesproget end i skriftsproget, og det er næsten kun ved boglig påvirkning, at norsk-dansken endnu hævder sit herredømme i byerne.

Den ting må være sikker, at skal denne opløsning av det norsk-danske tale- og skriftsprog holde ved, så kan det ikke gjøre nogen varig modstand mod landsmålet, det vil tilslut bli helt fortrængt,— og først da kan nynorsken med sandhed kaldes et landsmål.

Norge
Bok
Gjenta
Hus
Jord Side
Blod
Folk
Timer
Fare
Salme

Den frisinded

sm

1. Bankdirektør Berner: Om sparsomhed og sa om vore sparebanker.
2. Overlæge Klaus Hanssen: Om tuberkulose.
3. Professor dr. Absalon Taranger: Ret og mor
4. Dr. philos. W. Brede Kristensen: Brahma, et sty indisk religionshistorie.
5. Cand. mag. Halvdan Koht: Det norske maalstr historie.

Med disse hefter begynder **Den frisindede denterforening** udgivelsen af en række smaa arbe til fremme af folkeoplysningen.

I en almenfattelig form vil disse skrifter søg bringe fremstillinger fra fagmænds haand af saada aandsvidenskabelige eller naturvidenskabelige sp maal som i en given tid bevæger de paa udviklin arbeidende samfund, eller som har særlig betydn for vort folk; ved siden deraf samfundsskildringe historisk eller økonomisk art, som kaster lys over egen udvikling, vækkende selvtænkning og fremme selvstændigt virke.

Det er vort ønske at disse skrifter skal vi almindelig udbredelse inden vort folk; men vi haa at de især skal finde frem til de kredse, som ifø forholdenes natur, er udelukket fra at hente kunds fra større verker og kostbare bøger.

Hefterne vil udkomme i tvangfrie rækker, c fattende 12 à 15 ark aarlig.

Kristiania i frisindede studenterforenings smaaskriftudvalg,

Sophus Torup, professor f. t. formand — K. V. Hammer, sekretær — Chr. L. Lan cand. mag.

Moltke Moe, professor — Halfdan Rosendahl, sekretær i statsrevisionen — Fredrik Vo overretssagføre